

Piše: Saša Potočnjak, prof.

Puno pozdrava sa sunčanoga i toploga Raba

Nedavno je otok Rab posjetila poznata britanska novinarka, znakovita prezimena, Jennie Bond i ustvrdila – *Rab je dragulj po mjeri kraljeva!* O posebnoj privlačnosti Raba Europljanima pisalo se mnogo. Jedna od poznatijih epizoda posjet je Wallis Simpson i princa Edwarda VIII., a sada je Rab u iščekivanju još jednoga kraljevskoga para Kate i Williama. A kako to u bajkama s kraljevnama i kraljevićima obično biva... *iza sedam gora, iza sedam mora...* nalazi se Rab – sretan otok (Felix Arba)! Čuven po svoja četiri zvonika, gradskim zidinama i preostalim kulama, sv. Kristofora i Gagliarda. Srednja ulica (antički *decumanus*) i ulica Stjepana Radića (*cardo*) presijecaju se kraj Gradske lože. Kaldanac – jezgra staroga Grada, s palačama Cernotta, Cassio. Pa s istoka na zapad – raskoš sakralnoga graditeljstva Sv. Antun, Katedrala, Sv. Andrija, Sv. Justina. U smjeru Gornje ulice do ulaza u park – zamamna veduta: Sv. Križ, veliki kompleks Sv. Ivana Evanđeliste i na kraju podno zidina Sv. Kristofor. Spustimo li se Bobotinama, velika palača Dominis, u blizini i palača Nimira... *da jzik misao izreč ne more*. Nije neobično što su i krajem 19. st. europski ljepodusi zamijetili te izuzetne prirodne i kulturne ljepote. Ovo je bajka o njima.

Šljana i europska budućnost otoka Rab

Na prijelazu stoljeća (s 19. u 20.) sastavili su Rabom oduševljeni profesori dr. L. Schrotter (Beč) i dr. J. Frishauf (Prag) prijedlog za *šljana budućnost otoka Raba*. Svoje su ideje pismenim putem uputili Općini rapskoj 22. svibnja 1889. Predložili su da se u blizini Grada izgradi moderni hotel, da se barem za jednu kočiju s jednim konjem urede ceste, a valja uspostaviti i dobre komunikacijske veze s Rijekom, Zadrom, Lošinjom i Pulom. (Acta Comun, XV, 170). U općinskom su Vijeću taj prijedlog za ulazak Raba u europsko zajedništvo shvatili vrlo ozbiljno. Općinski načelnik profesorima čvrsto obećaje učiniti **sve što**

bude mogao. Tim pismom počinje *stoljetna prekretnica* za otok Rab! (fra O. B., L III, 805)

Trgovanje zemljištem i nekretninama – predpristupnica

Tako ambiciozan projekt izgradnje mondenoga europskoga ljetovališta trebalo je i financirati. Zainteresiranih nije manjkalo. U Beču je osnovano društvo "Morsko kupalište i lječilište – otok Rab" (Gesellschaft m. b. H. Seebad und Kuranstalten Insel Arbe in Vienna) koje je projekt namjeravalo sprovesti. Predsjednikom društva imenovan je **Eugen Wolf**. Prvo su 1905. u Beču tiskali apel u kojem su ponudili otok 2000 dionica (po 50 kruna) za budući hotel koji će izgraditi u parku kraj grada Raba (Acta Comun, XVI, 1909, 128). Kao preduvjet za realizaciju projekta općina Rab bi općini Beč trebala besplatno ustupiti, iznajmiti ili prodati velik dio zemljišta s pripadnim nekretninama.

Tako 1908. dr. Henrik Wilhelm Graf iz Beča pita rapsku općinu bi li besplatno dala položaj zvan Kokošica u blizini Grada, kako bi se ondje podiglo oporavilište za činovnike bečke općine. (L IV, 86) Tadašnji načelnik općine Vicko Tudorin bio je oduševljen prijedlogom, štoviše, općinsko je upraviteljstvo 17. svibnja 1908. odlučilo pozvati posebno povjerenstvo iz Beča koje će konačno zaključiti jesu li prirodne ljepote i bogatstvo otoka Raba primjerene i dostatne za oporavilište bečkih činovnika? Zato će ih se ugostiti i pogostiti, platit će se stan i hranu uredniku novina "Weltblatt" i njegovoj supruzi; kako bi se Rab što ljepše opisao i kako bi se stranci 'zagrijali' za turizam na Rabu. Dr. Graf po tom poslu stiže uoči dana Sv. Kristofora, zaštitnika grada Raba (Opć. Arhiv: prot, br. 1623).

Bilo je manjih strahova da posao možda neće uspjeti. Naime, Rabom je počela kružiti priča o pojavi malarije. No gradski je liječnik ustvrdio (!) da se malarični komarci liježu u gradskim zidinama, i to onim na

zapadnom dijelu Grada. Pa su ih porušili. (Domijan, M. 2007: 77). Za dolazak *sjajne budućnosti* više nije bilo prepreka!

Posao 20. stoljeća, ... i 21.

S prvim kupoprodajnim ugovorom između općine Beč i općine Rab od 9. rujna 1909. Rab je kročio u *sjajnu budućnost*. Prvo je Rab prodao Beču zemljište i imovinu u starogradskoj jezgri – središte Kaldanca s palačom Cassio; zatim istoga dana i palaču Nimira; da bi u sljedećih tjedan dana prodali sve objekte na lijevom potezu od sjevernoga ulaza u Grad do današnjega Ljetnoga kina. U toj 1909. prodano je još *samo* područje s desne unutrašnje strane Bobotina gdje se npr. danas nalaze samostreljari. Za Beč je sljedeća 1910./1911. bila iznimno plodonosna. Postali su vlasnici gotovo svih nekretnina na potezu od vrha do dna Bobotina. To se odnosi na zgrade i zemljište koje danas nazivamo 'Pučko učilište', 'Zimsko kino' i 'Crveni križ'. Prodaja je uključivala i veliku palaču Dominis. Konačno, spustili su se prema Varošu, pa su eto kupili prostor od stare ribarnice, veći dio Varoša i terasu današnjega Grand Hotela. Uskoro, zlu i bijedi ne ustrebalo, nadokupovali su si još malo na Gornjoj ulici – cijeli prostor Sv. Ivana (tada je uključivao i vilu bana Perovića) i crkvu sv. Kristofora. Zasigurno najprofitabilnija kupoprodaja u povijesti početaka privatizacije je ona od 26. ožujka 1910. kada (smo) Bečanima naposljetku prodali i

gradske zidine s kulama; i naravno u sklopu toga i Bobotine – pa morali su se valjda nekako spustiti na Srednju ulicu, koju su nevjerojatno, ali istinito, također kupili!

Zadivljujuće, osim staroga Grada rapska je općina odlučila prodati i dijelove Komrčara, i nalijevo i nadesno, i gore i dolje! Bečanima je ustupljeno, pardon prodano, zemljište na potezu od Vele kameni prema Škveru, odnosno od Banove vile pa do ispod Pijacete (pod Gradom). Logično! Imali su gdje ti bečki činovnici spavati, imali su ulice za šetnju, šumu za svjež zrak i 'pod Gradom' za kupanje. A na Rabu su mogli i umrijeti jer se jedan od članova, i u ime istoga toga bečkoga društva, Fran. K. nakon rata uknjižio i na zemljište gradskoga groblja. A mi kao dobri ugostitelji, svakako smo im željeli pružiti što bolje gostoprimstvo

Kad porastu zazubice

I tako je započela sjajna budućnost Raba... O njoj se pisalo i u glasilima izvan Otoka. Tako "Hrvatska kruna" (22.6.1909) donosi osvrt na (ras)prodaju. Šira je javnost obaviještena: *Ovdje [na Rabu] ko da se sve sprema na novi život. Dalje je navedeno: Ima već četvrt vieka da se govori o ljepotama Raba, o gradnji hotelâ, o kupalištima i sličnim, no kako bi ove osnove proljećem osvanule, tako bi ih jesensko sunce rasplinulo. No ove godine, rek bi, da će iste biti bolje sreće, ali to ne zaslugom domaćih već onih sa hladnog Dunava, kojima zazubice rastu za našim krasnim morem, za našim južnim nebom. Hvala darežljivosti ovdašnje općine, bečka će općina do malo započeti gradnjom prvog razsadnika niemstva na najljepšem i najvidljivijem položaju ovoga mjesta, a nju sliedi neki bečki konsorcij, kome je na čelu Dr. Graf, profesor Dr. Stieper, Dr. Wolff, arhitekt Müller i slični.*

Rapska je općina osim Društvu u cjelini, prodavala dijelove Grada i pojedinim istaknutim članovima istoga Društva. Tako je predsjednik društva Eugen Wolf odlučio probiti crkvu sv. Justine i podno zvonika sagraditi vilu koju je nazvao po svojoj supruzi – Antoinetta. Tako se danas u tu istu vilu, poznatiju kao Mahačeva vila, ulazi kroz zvonik!

Sve po k(r)unu

Slijedimo li datume potpisa kupoprodajnih ugovora na temelju kojih se bečko društvo upisalo u zemljišne knjige, možemo izračunati da je ta prva (ras)prodaja trajala otprilike tjedan i pol dana. Fra Odorik Badurina je zabilježio da je prodano otprilike 19 040,51 m² (u tu površinu osim gore navedenih ulazi i Kokošica). Cijena je zemljišta bila 1 kruna za 1m² (L IV, 1910, 109) Austrougarska je kruna korištena kao jedinstvena valuta u čitavoj Austro-Ugarskoj Monarhiji od 1892. do 1918. Njezina je vrijednost bila 304,88 mg zlata. Odnosno, usporedbe radi... u Rabu je tih godina kilogram janjetine koštao od 1,20 do 1,60 kruna, govedine od 1,30 do 1,70, ovčetine od 1 do 1,20 kruna, cijena je jednoga kopuna bila 3 do 4 krune, litre mlijeka od 0,28 do 0,40, ulja od 1,20 do 1,80, a litra vina mogla se dobiti za pola krune (50 helera) (L IV, 1912, 125-126). Ako me računica ne vara, metar kvadratni jednoga od najljepših otoka na svijetu prodan je niti za kilogram najjeftinije janjetine?

Isti gospodin Načelnik koji je (pred)vodio rapsko-bečku kupoprodaju, predložio je 1914. Općinskom vijeću da se prihvati općinski zaključak o prodaji općinske šume Kalifront i to samim općinarima Raba. Zaključak je prihvaćen, pa su Kalifront prodali sami sebi za 350.000 kruna. Prodaja između općinara i općine je već bila izglasana na gradskom vijeću 30. ožujka 1914. kada ju je stopirao Zemaljski odbor u Zadru. Utok na takav zaključak gradskoga vijeća dali su vijećnik Josip Dominis i družina. Vijećnici su se opravdali – bolje da kupimo mi nego stranci! Ipak, Zemaljski odbor je bio neumoljiv. Smatrali su da su vijećnici pogriješili – naime, odluku o prodaji šume Kalifront nisu prethodno uvrstili u dnevni red pa je zaključak iz formalnih razloga morao biti odbijen! (DAR-JU021, ZOKD 5060)

Čiribu čiriba

Unatoč svemu Bečani su se trudili. Na Rabu su proveli elektrifikaciju, postavili su kinematograf, a sudjelovali su i u izgradnji vodovoda –

jasno na svome terenu. Izgradnja hotela na Kokošici ipak nije išla po planu – kasnilo se s radovima, a vjerojatno su zato i odustali od izgradnje "tingl-tangl" verzije wellness centra na Sv. Ivanu. Otežavalo im je i to što su ih Rabljeni povremeno tužakali. Zemaljski odbor Kraljevine Dalmacije uputio je 28. travnja 1914. dopis Općinskom upraviteljstvu Rab (br. 4948) kojim poziva i upozorava da Općina u granicama svoje nadležnosti mora nastojati zapriječiti čine bečkoga Društva. *Palazzeto Nimira potpuno je, osim fasade i malih ostataka dvorišta, porušen i nad njime učinjena terasa od betona.* Gradski zid pred pročeljem palače Nimira srušen je i 'ukrašen' žicom. (ZOKD, 4948).

U svibnju 1914. Općina je uputila dopis Zemaljskom odboru – bečko Društvo ruši dio gradskih zidina. Već je učinilo dvije velike rupe, a da nije pitalo dozvolu. No i fra Odorik Badurina navodi kako se Općina ustručava uplitati, jer bečko društvo i na najmanji nalog Raba smatra kao da je to upravo protiv opstanka onoga društva i protiv prometa stranaca! (L IV, 1914, 141)

Ortaci Wolff&Comm.: Eugen W. – Vicko T. – Ivan Tomo G. – Fran K.

Načelnik općine i općinski tajnik bili su osobito ponosni na svoj plodonosan rad i zdušno su se branili od različitih objeda. "Hrvatska kruna" (7.02.) objavila je *Jedan upit na gospodina načelnika Vicka Tudorina*. U članku je navedeno: *Je li onaj koji nosi naslov općinskog tajnika i koga mi za taj naslov plaćamo, doisto općinski tajnik, ili je putujući činovnik tvrtke Wolff e Com.? Po svemu izgleda da je potonje, jer u koliko nam je poznato 25 dana na mjesec bavi se poslovima pomenute tvrtke a ni podpunih 5 sa onima općine.* Prozivke na načelnika općine (Tudorina) i tajnika (Galzignu) nisu nedostajale, a došlo je i do manjeg fizičkog obračuna. Tako je u javnost procurila (ne)zgoda: *Danas su se sastali u Varošu općinski tajnik I. T. Galzigna i gosp. Dvoržak (...). Gosp. Dvoržak otkreše tajniku: "Vi ste lažac, lump i*

bez karaktera", i u isti čas digne gosp. Dvoržak šaku, da prišije tajniku čušku, ali se u zadnjem času uzdrži i reče: "da ste karakter, dao bih vam jednu, ali niste karakter, pa se ne idem blatit". Dopisnik zatim konstatira: *Pripominjem ovom zgodom, da je baš tajnik Galzigna sve i sva u ovoj općini, koja je jedna do grla već propala. Ova zgoda neka služi kao ilustracija naših prilika i ljudi, koji općinom drmaju, a i ljudi na Z. O. i Vladi imaju šta da razmišljaju prije nego dodju vile k očima.*

No, sam načelnik Općine branio je čast svojega tajnika koji vrši svoje uredovne dužnosti na potpuno zadovoljstvo, po nalogu i prema želji pišućega [načelnika]. O poslu ustupa općinskoga zemljišta društvu iz Beča smatra da je posao uglavljen iz uvjerenja da rečeno društvo pruža jače garancije za promet stranaca u Rabu, odnosno za ekonomski razvitak općine rabske. (DAR-JU021; 23.3.1910)

Učinilo bi Društvo sigurno i više no zatekao ih je Prvi svjetski rat koji je po Austro-Ugarsku Monarhiju završio poražavajuće. Najljepši sakralno-graditeljski objekti, ulice, trgovi, park i hoteli odjednom su mogli ostati bez vlasnika. Kako to obično biva, kritično je postalo u trenutku kada se na Rabu počela smjenjivati državno-politička vlast. Bečko je društvo na čelu sa svojim Predsjednikom odlučilo svu svoju imovinu privatizirati. Tako u jednom od politički i pravno najnestabilnijem vremenu, vlasnikom onih 19 040,51m² postaje jedan od članova bečkoga društva, ujedno i dioničar hotela na Kokošici te koju godinu kasnije i gradski vijećnik Fran K.

Kako to obično biva, *tko će kome ako neće svoj svome*, upis se vlasništva proveo 17. ožujka 1921, točno 37 dana prije odlaska Talijana s Raba (23. travnja 1921). S obzirom na turbulentna vremena u kojemu se odvijala rapska privatizacija, nije neobično da je cjelokupna dokumentacija o prijenosu i uknjižbi vlasništva netragom iščezla. No, kao dobri i darežljivi domaćini nemamo potrebe tražiti razloge kako je npr. Sv. Ivan sa zvoničkom, sjedište kvarnerske franjevačke kustodije, od trobrodne bazilike postao i upisan u zemljišne knjige kao stambena kuća, a crkva sv. Kristofora kao sjenik (R konf. i nac. 17/45: Z48-46).

Ususret novom dobu – Ante S.

Da je bilo isplativo biti trgovac i političar pokazalo se na izborima sredinom tridesetih godina. Tako se rapski trgovac Ante S. odlučio politički aktivirati. U tu je svrhu prvo organizirao bogatu večeru na kojoj se čak smjelo i pušiti, a svaki od 19 uzvanika dobio je i 50 kg brašna (L V, 1938, 54). Četiri dana kasnije pošao je Ante S. u kampanju. Krenuo je u Dragu, no jedan ga je nagovorio da umjesto preko Sv. Ilije kuda je pošla njegova politička straža, krene put Palita. Na putu ga je presrelo nekoliko zamaskiranih osoba. I baš tu, - dok je S. mislio na govor...koji će eventualne birače oduševiti, zalije ga neka kreatura (...) rastopljenom latom vapna! Osta Ante mokar od šešira do cipela! Preplašen, kao od groma pogođen, potrča naprijed da izbjegne, ali eto druga prikaza izlije drugu latu, pak treću, četvrtu... Nasta zapomaganje...Jurnjava (...) I da izbjegne Ante tim gromovima, nije ostalo drugo, nego da učini salto mortale, i surva se dolje u vinograde (...) I Ante mokar, pun vapna i bijel, s kiklopskim trkom udari put grada! Tu se nije gledalo na jarke ni međe! (...) preskakivao je on zapreke, i ni jedna zaprijetka nije bila toliko jaka, da mu zakrči put! Hitro, brzo je osvanuo preko polja...kod nove klaonice uz smijeh...svojih progonitelja, koji, čast, nijesu mu drugo učinili, osim što ga objeliše na putu. Tek kod klaonice je usporio jurnjavu! (...) U grad se nije usudio...Sramota (...) To su izborni pozdravi koji su već u doba Cezara bili u običaju i u slavnemu Rimu! (fra O. B. L V, 1938, 55-56).

From Rab with love...

I tako je s počecima privatizacije započela sjajna budućnost Otoka. Bogati su postajali bogatiji, a bogatiji politički moćniji. A kako to u bajkama obično biva... sretan Grad je živio i dalje sretno. Njegove ljepote, naše gostoprimitstvo i darežljivost možda iznova privuku kakvoga Bonda, mislim naravno na Jamesa. Kako bi i on pronašao svjetlo u sjajnoj i europskoj budućnosti otoka Raba.

Preporučena literatura: povijesni Zk. ul. 268, k.o. Rab – Mundanije.

Nastavak slijedi...

